

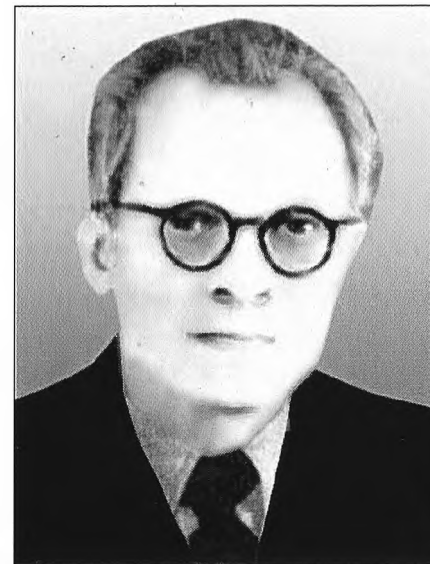
КЗ БМР Білоцерківська централізована
бібліотечна система імені Петра Красножона

ХРОНОС

Зошит ХХ

**Матеріали краєзнавчого клубу
за серпень 2021 року**

Під загальною редакцією
Євгена Чернецького

Біла Церква
2021

ЗМІСТ

СТАТТІ.....	5
Стародуб О. Василівська римо-католицька парафія (остання чверть XVIII – перша половина XIX ст.)	7
Чернецький Є. Таємниця поштівки № 7 (до історії вулиць у середмісті Білої Церкви)	17
Ярмола О., Велика К. Життєвий шлях українського економіста, педагога та державного діяча Миколи Івановича Величківського (1889-1976).....	23
Мартиненко О., Поліщук О. Перша завідуюча бібліотекою Білоцерківського сільськогосподарського інституту В. М. Бузинна та її родина (короткі відомості).....	31
Бондар А. Білоцерківський міськпромкомбінат (1944-1953 рр.).	37
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	47

Олександр Ярмола, Катерина Велика

Життєвий шлях

українського економіста, педагога та державного діяча Миколи Івановича Величківського (1889-1976)

Микола Іванович Величківський¹ належить до тих постатей в українській історії, які ще зовсім недавно залишалися невідомими не лише для широкої громадськості, а й для професійних істориків. Радянська українська історіографія, виходячи з власних ідеологічних міркувань, замовчувала певні історичні події та забороняла згадувати про людей, які були пов'язані з цими історичними подіями.

Проте, сьогодні, силами істориків-дослідників відкриваються приховані колись сторінки української історії, а пам'ять про видатних вітчизняних громадських та політичних діячів поступово відновлюється у суспільній свідомості. Тому, викреслене колись з офіційних підручників, ім'я Миколи Івановича Величківського поступово займає належне йому місце. Так, наприклад, розпорядженням міського голови № 112 від 19 лютого 2016 р. один з провулків Житомира було названо на честь М. І. Величківського [1].

Важливою подією для відновлення історичної пам'яті стало урочисте засідання в Київському політехнічному інституті, яке відбулося 9 вересня 2003 р. і було присвячено Миколі Величківському, який очолював цей навчальний заклад у складний період – роки Другої світової війни. Урочистості були

¹ Величківський Микола Іванович. – URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Величківський_Микола_Іванович

ініційовані ректором інституту Михайлом Згуровським та родиною Величківського – його онукою Ольгою Гунчак та її чоловіком, відомим істориком Тарасом Гунчаком [2].

Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці в 2017 р. підготувало й видало (упорядкував Т. Гунчак) автобіографічні спогади Миколи Величківського, записані 1950 р. в Німеччині [3]. До видання увійшли: "... передмова від видавця, "Мої спогади" М. Величківського, "Документи", "Додатки" (містить післяслово Т. Гунчака, а також список уміщених документів і список ілюстрацій). Спомини Величківського охоплюють період від кінця ХІХ ст. й завершені 1950 р. в Мюнхені. Розділ "Документи" включає архівні матеріали з фонду Миколи Величківського в НТШ-А, а також із Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Київ)" [3].

У своїх автобіографічних спогадах М. Величківський зазначав, що народився він 11 січня 1889 р. в Житомирі на Волині [4, с. 11]. Хоча, іноді, можна зустріти й інші дати його народження 2 – (1 лютого) 1882 р. [2, 5], 2 січня 1890 р. [4, с. 215], 12 січня 1890 р. [4, с. 213].

Про своїх батьків М. Величківський розповідав: "Мій батько, Іван Кузьмич Величківський, українець, духовного походження, був дяком (псаломщиком) у тамтешній Успенській церкві на Подолі³, а від 1903 року – дияконом у містечку Горошки Житомирського повіту. За часів 1-ї світової війни він служив знов у Житомирі, в Свято-Іовлевській церкві на Мальованці. Помер мій батько там-таки на Мальованці восени 1919 року від сильного⁴ тифу. Моя мати Ганна Фомина з дому Кунднев – українка за походженням, з Житомирщини" [4, с. 11].

Навчався маленький Микола у трирічній церковно-парафіяльній школі при Успенській церкві, яку закінчив у вісім років. Відтак поступив до Житомирського духовного училища, а

² У радянському паспорті зазначено 11 січня 1882 р. [4, с. 138].

³ Успенська (Подільська) церква, Житомир. – URL: <http://itinery.com.ua/object/view/uspenskaya-podolskaya-cerkov-zhitomir>

⁴ Можливо: "сипного", "висипного" тифу.

згодом, по закінченні чотирьох класів училища, вступив у 1905 р. до Волинської духовної семінарії, де провчився ще чотири роки. У 1909 р. вступив до Київського комерційного інституту на економічний відділ, який закінчив 6 червня 1913 р. зі ступенем кандидата економічних наук [4, с. 13-24].

З літа 1913 р. по вересень 1917 р. Микола Іванович знаходився на військовій службі⁵ (учасник Першої світової війни). Він зазначає, що побувавши в шестидесяти боях, не мав ні поранення, ні контузії, і вийшов з війни в чині штабс-капітана з такими нагородами: орден св. Анни 2-го ступеня, орден св. Станіслава 3-го ступеня та св. Станіслава 2-го ступеня і орден св. Володимира 3-го ступеня. Всі ордени з мечами і бантом [4, с. 26-29].

Протягом служби в армії сталися й зміни в особистому житті М. Величківського – 2 листопада 1916 р. він одружився [4, с. 28].

У власноруч написаній автобіографії (6 лютого 1928 р.) М. Величківський не згадує про військову службу, підкреслюючи лише свою працю на різних посадах у сільськогосподарській кооперації та статистиці: "Від 1913 р. і по 1918 рік включно працював по земствах на Волині та Київщині. На Волині працював як земський страховий агент і статистик, а на Київщині як статистик, а в 1918 році в Київ[ському] Губерн[ському] Земстві займав посаду інструктора сільськогосподарської кооперації. В 1919 році працював в Наркомземі, де завідував відділом сільсько-господарськ[ої] економії й кооперації; а також завідував соціально-економічною секцією "Держвидаву". З липня місяця 1919 р. перейшов на працю до "Кооператцентру" в Ки[є]ві, де працював у відділі сіл.-госп. статистики, а також завідував підсекцією сіл.-господарської економії в Сільсько-Господарському Науковому Комітеті України. В Сіл.-Господ. Науковому Комітеті працював до 19[20 р.] включно" [6, арк. 8-8 зв.].

⁵ Починав службу у 5-й артилерійській бригаді в Житомирі [4, с. 26-27].

Проте, вже пізніше, у спогадах 1950 р., він зазначає, що у 1917 р., після звільнення з військової служби, почав працювати у Генеральному секретаріаті земельних справ Центральної Ради на посаді завідувача відділом сільськогосподарської економії; згодом працював у Науковому сільськогосподарському комітеті, а з літа 1920 р. почав педагогічну працю в Білій Церкві, де на той час мешкала його сім'я [4, с. 29-37].

У 1920 р. Микола Величківський очолив новостворений в Білій Церкві Робітничо-селянський університет імені Т. Г. Шевченка [4, с. 37; 7, с. 43-44]. У подальшому, протягом першої половини 1920-х рр., він працював на різних посадах в системі освіти Білоцерківщини: читав лекції у педагогічному та сільськогосподарському технікумах, в інших навчальних закладах. У 1924 році він був організатором та завідувачем торговельно-промислової школи.

6 червня 1927 р. на квартирі М. Величківського було проведено обшук, а сам він на два тижні був ув'язнений у білоцерківській в'язниці [4, с. 39]. Його проукраїнські погляди стали відомими ДПУ, під тиском якого він мусив залишити викладання в Білій Церкві й восени 1927 р. виїхати до Києва [4, с. 37-39].

21 вересня 1927 р. М. Величківському Білоцерківською окружною інспектурою народної освіти було видано посвідчення⁶, в якому, зокрема, зазначалося: "Білоцерківська Окрнаросвіта цим свідчить, що тов. Величківський за час праці в Білій-Церкві з 1920 по 1927 рік виявив себе добрим організатором та господарем: ним організована й добре налагоджена Торгово-Промислова школа. Крім того тов. Величківський виявив себе як лектор високої кваліфікації. Посаду залишив по власному бажанню" [6, арк. 5].

⁶ За підписами: старший окрінспектор Н[ародної]О[світи] – [Іван] Вовченко; секретар – Степаненко.

З 1 жовтня 1927 р. Микола Іванович працював як лектор лекційно-екскурсійного бюро при культвідділі ОРПС⁷, а також як науковий співробітник при науково-дослідній кафедрі сільськогосподарської економії в Києві [6, арк. 9].

З 2 березня 1928 р. М. Величківський читав лекції у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті, в якому працював на посаді професора та завідувача кафедри [4, с. 40; 8; 9]. Проте, вже на початку жовтня 1929 р. його було заарештовано органами ДПУ у зв'язку з СВУ (Спілка визволення України)⁸ та вдруге ув'язнено у тюрмі в м. Біла Церква до кінця березня 1930 р. [4, с. 40-43].

Після звільнення з в'язниці М. Величківський влаштувався на роботу у тресті Дніпровських електросількомбінатів. Потім працював у Житомирському інституті технічних культур та Луганському кооперативному інституті, пізніше (до 1934 р.) – у Кам'янці-Подільському в Інституті птахівництва, Інституті інтенсивних культур, Інституті народної освіти [4, с. 45-47].

Згодом Микола Іванович переїхав до РРФСР, де з лютого 1935 р. працював у Розсошанському птахопромисловому інституті (на Вороніжчині), а з 1936 р. – у Новочеркаському Азово-Чорноморському сільськогосподарському інституті та Ростовському університеті [4, с. 52-53].

У лютому 1937 р. М. Величківський залишив роботу в Новочеркаському сільськогосподарському інституті та переїхав до Києва, а в березні 1938 р. його було знову заарештовано; звільнено згідно рішення суду в березні 1939 р., а в серпні того ж року знов заарештовано та звільнено у лютому 1940 р. [4, с. 60-96, 213].

⁷ ОРПС – окружна рада професійних спілок. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=983>

⁸ Шаповал Ю. І. Спілка визволення України (СВУ) [Електронний ресурс]. – URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=5&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Spilka_vyzvolennia

Після звільнення з в'язниці, напередодні війни, Микола Іванович деякий час працював у бібліотеці на Байковій горі (м. Київ), а потім як економіст у тресті будівельних матеріалів [4, с. 97].

З початком німецької окупації Києва 19 вересня 1941 р. жителі міста на собі відчули особливості "нового порядку", який принесли нацисти на українську землю. Особливо це стало відчутно після вибухів на Хрещатику 24 вересня. Як зазначає Микола Величківський, "... німецька влада попервах поводитися з населенням доволі пристойно, але згодом почала виказувати своє хижацьке обличчя", почалися розстріли в Бабиному Яру" [4, с. 101-104].

5 жовтня 1941 р. у Києві було утворено Українську Національну Раду на чолі з М. Величківським⁹, яка діяла до 27 листопада того ж року, після чого мусила піти в підпілля [4, с. 127, 136-137].

6 лютого 1942 р. М. Величківського (разом з іншими представниками українського визвольного руху) було заарештовано й ув'язнено в колишній тюрмі НКВС на Володимирській вулиці (а на той час – тюрмі гестапо)¹⁰. На початку березня 1942 р. він був звільнений за наказом рейхсміністра окупованих східних територій Розенберга¹¹ під підписку про заборону зміни місця проживання [4, с. 150-155].

У вересні 1943 р. М. Величківський покинув Київ і виїхав на Волинь, відвідав Луцьк, Кременець, Рівне, Почаїв, Львів, де зустрівся з провідниками українського визвольного руху [4, с. 156-159, 214].

Після закінчення Другої світової війни М. Величківський опинився в еміграції, спочатку в Німеччині (з 1945 – професор

⁹ Див.: <http://unr.org.ua/info/zayavy/5-75/>

¹⁰ Одночасно з арештом Миколи Величківського було закрито Київський політехнічний інститут, посаду ректора якого він обіймав [4, с. 155].

¹¹ "Величківський робить нам велику шкоду, – казав Розенберг, – але нам тепер не вигідно робити з ним порахунки, щоб не виник великий шум. Проте ми порахуємося з ним потім. Я наказу звільнити професора Величківського" [4, с. 155].

Мюнхенської вищої школи економіки), а згодом (з 1951 р.) у США, де займався науковою та викладацькою діяльністю; був дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ) в Америці та Української Вільної Академії Наук (УВАН) [4, с. 217, 224; 5; 10].

Помер Микола Іванович Величківський 1 (17) липня 1976 р. в Ірвінґтоні (Нью-Йорк) [4, с. 225; 11].

Використана література та джерела:

1. Про перейменування топонімічних об'єктів та демонтаж пам'ятних знаків у м. Житомир. – URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Про_перейменування_топонімічних_об%27єктів_та_демонтаж_пам%27ятних_знаків_у_м._Житомирі;

<http://wikimapia.org/street/16348793/uk/пров-Миколи-Величківського>

2. Сліпушко О. Повернення з забуття / Оксана Сліпушко // Свобода. – 2003. – № 42. – 17 жовтня. – С. 19. – URL: <http://www.svoboda-news.com/архив/pdf/2003/Svoboda-2003-42.pdf>

3. Перший том серії "Із архівних фондів Наукового Товариства ім. Шевченка" // Бюлетень Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці. – 2018. – Ч. 45 (61). – С. 34. – URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22212/file.pdf>

4. Величківський М. Під двома окупаціями. Спогади і документи / Підготував Т. Гунчак. – Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2017. – 232 с.

5. Коваль В. С. Величківський Микола [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2003. – 688 с.: іл. – URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Velychkivskyj_M

6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), ф. 166, оп. 12, спр. 1076.

7 Велика К. І. Білоцерківський період життя і творчості видатного українського письменника і громадського діяча Ю. Я. Будяка (Покоса) / К. І. Велика, О. В. Ярмола // Восьмі Бердяєвські читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (БНАУ, 01 червня 2020 р.). – Біла Церква, 2020. – С. 43-45. – URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5321/1/Bilotserkivskiy_period.pdf

8. Завальнюк О. М. Доля кам'янецьких вишів у 1920-1930-х рр. (за спогадами Павла Покутського) / О. М. Завальнюк, А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. – 2013. – Т. 20. – С. 74-84. – URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Onkr_2013_20_10.pdf

9. Величківський М. Знищення сільськогосподарських науковців у Кам'янці-Подільському / Микола Величківський // Записки НТШ ім. Шевченка. Том CLXXXIII (173). Збірник на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою. – Париж; Чикаго: Накладом осередку праці НТШ в Чикаго, 1962. – С. 347-354. – URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Naukove_tovarystvo_imeni_Shevchenka/Zapysky_Tom_173_Zbirnyk_na_poshanu_ukrainskykh_uchenykh_znyschenykh_bolshevytskoiu_Moskvoiu.djvu

10. Ювілей проф. Микола Величківського відзначено конференцією НТШ в Нью-Йорку // Свобода. – 1965. – Ч. 118. – 24 червня. – С. 1. – URL: <https://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1965/Svoboda-1965-118.pdf>

11. Біда М. Пам'яті проф. Миколи Величківського / М. Біда // Свобода. – 1976. – Ч. 162. – 2 вересня. – С. 4. – URL: <https://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1976/Svoboda-1976-162.pdf>